

บทนำ

ชีวิตทางสังคมในการเคลื่อนย้าย
(Social Life on the Move)

ประเสริฐ แรงค์กล้า

“ความรู้เกี่ยวกับชีวิตควรมาจากการคิดเรื่องชีวิตแบบมีชีวิตจริง ๆ”

—Georges Canguilhem (2003, p.16)

หนังสือเล่มนี้เกิดขึ้นจากความสนใจหาแนวทางการศึกษาปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในโลกที่เต็มไปด้วย “การเคลื่อนย้าย” (mobility) และนัยสำคัญที่การเคลื่อนย้ายมีผลต่อวิถีชีวิตเรื่อง “ชีวิต” (life) ใน “สังคมสมัยใหม่” (modern society) ชีวิตอยู่ท่ามกลางการติดต่อแลกเปลี่ยนอย่างเข้มข้นระหว่างบุคคล องค์กรและเครือข่าย การเคลื่อนย้ายเกิดขึ้นทั่วไปและมีขอบเขตเชิงพื้นที่กว้างขวางมาก ชีวิตของเราไม่ได้ผูกติดอยู่กับชาติหรือสังคมแห่งใดแห่งหนึ่ง หรือจำกัดอยู่เฉพาะในสถานที่ตั้งหรือตำแหน่งทางภูมิศาสตร์เฉพาะแห่ง ผู้คน สิ่งของ ทุน ข้อมูล และความคิดเคลื่อนที่หมุนเวียน เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ผู้คนและสิ่งต่าง ๆ เชื่อมต่อกันเป็นเครือข่ายผ่าน “การเคลื่อนย้ายข้ามพื้นที่” (spatial mobility) ชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นจากการอยู่รวมกันของทั้ง “สิ่งที่อยู่ตรงนี้” และ “สิ่งที่อยู่ตรงโน้น” (here and there) “สิ่งที่มองเห็นอยู่ตรงหน้า” และ “สิ่งที่มองไม่เห็น” (presence and absence) “การประสานเข้าหากัน” และ “การแยกตัวออกจากกัน” (coordinating and decoupling) ชีวิตในสิ่งแวดล้อมแบบนี้เกิดขึ้นและดำรงอยู่จากการลู่เข้าหากันของสิ่งที่แตกต่างกันมากกว่าจะดำรงอยู่เป็นเอกเทศ

“การเคลื่อนย้าย” นับว่าเป็นหมุดหมายสำคัญของชีวิตสมัยใหม่ (modern

life) เวียร์ต คันซ์เลอร์ และคณะ (Weert Canzler et al., 2008, p.6) เห็นว่า “เราอาจมองว่าการเคลื่อนย้าย (mobility) เป็นหลักการ (principle) ทัวไปข้อหนึ่งของความเป็นสมัยใหม่ (modernity) เหมือนกับหลักการ ข้ออื่น ๆ อย่างเช่น ความเป็นปัจเจกบุคคล (individuality) ความมีเหตุผล (rationality) ความเท่าเทียม (equality) และความเป็นโลก (globality)” จอร์จ ซิมเมล (Georg Simmel, 2011) ก็ยอมรับว่าการเคลื่อนย้ายเป็น ลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของสังคมสมัยใหม่ เขาอธิบายแนวคิดเรื่องความเป็นสมัยใหม่ว่าเป็นโครงร่างเฉพาะแบบที่เกิดจากกิริยาการเคลื่อนไหวและ คักยภาพจากการเคลื่อนที่ เขาเห็นว่า “สมัยใหม่” (modern) แตกต่างและมีทัศนะที่ตรงข้ามกับ “ก่อนสมัยใหม่” (pre-modern) นั่นคือสังคมสมัยใหม่ เห็นความสำคัญกับการเคลื่อนย้าย (mobility) ขณะที่สังคมก่อนสมัยใหม่ เน้นความมีเสถียรภาพ (stability)

สังคมก่อนสมัยใหม่ไม่ได้มองว่าการเคลื่อนย้ายเป็นคุณค่าในแง่บวก หรือมีความสำคัญอะไรกับการกระทำหรือการตัดสินใจของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มต่าง ๆ การเคลื่อนย้ายอาจเป็นเรื่องจำเป็นต้องทำตามหน้าที่ แต่ท้ายที่สุดก็ต้องกลับสู่ตำแหน่งที่ตั้งเดิม ความมีเสถียรภาพและไม่เปลี่ยนแปลงคือความคิดสำคัญที่มีอิทธิพลต่อเรื่องราวต่าง ๆ ในสังคม แต่สังคมสมัยใหม่มีชุดความเข้าใจเรื่องการเคลื่อนย้ายแตกต่างออกไป มันสื่อถึงความหมายเชิงบวกและการสร้างความเปลี่ยนแปลง นั่นคือการเห็นว่าการเคลื่อนที่ข้ามพื้นที่เป็น “เครื่องมือ” ชนิดหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและทำให้ปัจเจกบุคคลสามารถบรรลุเป้าหมายบางอย่างได้ในสังคมสมัยใหม่ การเริ่มต้นของชุดความเข้าใจแบบสมัยใหม่นี้อาจย้อนกลับไปได้ไกลถึง 200 กว่าปีก่อน ดั้งบันทึกการเดินทางชื่อ *Italian Journey* ของ โยฮันน์ วอล์ฟกัง ฟอน เกอเธ่ (Johann Wolfgang von Goethe, 1970) ที่มีวลีหนึ่งว่า “เดินทางไปกรุงโรมเพื่อไปเป็นในอีกแบบที่แตกต่าง” เพราะ

เขาตั้งใจออกเดินทางไปที่อิตาลีเพื่อค้นหาตัวตน หาความรู้ทางศิลปะ และ
ผ่อนคลายจากภาระงานในตำแหน่งการเมือง ชื่อเสียงจากงานเขียน และ
ปัญหาชีวิตที่รบกวนตัว

การดำรงอยู่ของมนุษย์และสิ่งของในสังคมสมัยใหม่ไม่ได้แยกออกจาก
การเคลื่อนย้ายข้ามพื้นที่ เพราะอย่างหลังเป็นเครื่องมือช่วยบรรลุเป้าหมาย
ส่วนบุคคลและสร้างสรรค์ความคิดใหม่ๆ อันหมายถึงโอกาสและความเป็น
ไปได้ใหม่ๆ การเดินทางหรือการเคลื่อนย้ายออกเชิงพื้นที่จึงเป็นพาหนะ
หรือเทคโนโลยีที่เสริมอำนาจให้กับมนุษย์ในฐานะผู้กระทำการทางเศรษฐกิจ
สังคม และการเมืองต่างๆ การเคลื่อนย้ายเกิดขึ้นทั่วไปและเป็นเรื่องสำคัญ
ในการทำความเข้าใจสังคม เป็นองค์ประกอบพื้นฐานในการถกอภิปราย
เรื่องการดำรงอยู่และลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย และบ่อย
ครั้งการเดินทางก็เป็นสิ่งจำเป็น เอื้อให้เกิดการเชื่อมต่อที่ซับซ้อนขึ้น เช่น
ในระหว่างกลุ่มเพื่อนร่วมงาน กลุ่มสันตนาการ กลุ่มงานอาสาสมัคร สมาคม
วิชาชีพ เครือข่ายคนย้ายถิ่น หรือแม้แต่เครือข่ายอาชญากรรม

ผู้เขียนบทความในหนังสือเล่มนี้มุ่งสำรวจข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์
(empirical facts) ของการเคลื่อนย้าย ด้วยความระมัดระวังและวิพากษ์
สมมติฐานที่ยึดถือตามกันมานานว่าการเคลื่อนย้ายเกิดขึ้นในวิถีโคจรแบบ
เส้นตรง (linear trajectory) (Urry, 2007) หรือเป็นเพียงการเดินทาง
ระหว่างสองจุดตามแผนหรือมีวัตถุประสงค์บางอย่างชัดเจนอยู่แล้ว พื้นที่
ระหว่างกลางเป็นเพียงกล่องดำที่ไม่มีอะไรให้นำค้นหา การศึกษา “การ
เคลื่อนย้าย” ลักษณะต่างๆ ในหนังสือเล่มนี้จึงสนใจพิจารณาสิ่งที่เกิดขึ้น
ภายใต้บริบทที่เป็นรูปธรรม สนใจความหมายทางสังคม (social significance)
ในการเคลื่อนย้าย (Adey, 2010) โดยไม่ลดทอนและละทิ้งลักษณะ
ซับซ้อนของความจริงไป และสนใจลักษณะอุบัติใหม่ (emergent aspects)
หรือความเปลี่ยนแปลงเชิงความหมายและประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในระหว่าง

การเดินทางด้วย (Cresswell, 2010)

งานสำรวจข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์เหล่านี้มีความสำคัญ เพราะช่วยให้เราตั้งคำถามและไม่ยึดติดกรอบการแยกประเภทของการเคลื่อนที่แบบตายตัว เพื่อเดินตามรอยข้อเสนองของ จอร์จ คองกีเย็ม (Georges Canguihlem) ที่ระบุในตอนต้นของบทนำนี้ที่ว่า การสร้างความรู้เกี่ยวกับชีวิตควรมาจากการคิดเรื่องชีวิตแบบมีชีวิตจริง ๆ เนื้อหาบทต่าง ๆ จึงติดตามเส้นทางของชีวิตและสรรพสิ่งในขณะที่เคลื่อนย้าย ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมและความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสิ่งอื่น ๆ รอบตัว เพื่อให้ชีวิตมีโอกาสหลุดออกจากนิยามแบบแข็ง พร้อมยอมรับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยมิได้คาดหมาย (contingency) และนี่คือขอบเขตความหมายของสิ่งที่หนังสือเล่มนี้เรียกว่า “ชีวิตทางสังคม” (social life) ชีวิตเผชิญกับความไม่แน่นอนของการมีชีวิตที่สามารถประเมินคุณค่าต่างๆ ได้อยู่เรื่อยๆ สร้างระเบียบบรรทัดฐานใหม่ๆ รวมถึงปล่อยชีวิตให้เป็นอิสระจากชุดความเข้าใจแบบหนึ่งและตายตัว

บทนำของหนังสือเล่มนี้แนะนำภาพรวมของการก่อตัวขึ้นของกระแสวิชาการทางสังคมศาสตร์ที่เรียกว่า การเคลื่อนย้ายศึกษา (mobility studies) เพื่อเข้าใจข้อถกเถียงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการเคลื่อนย้ายและการไม่สามารถเคลื่อนย้าย (mobility and immobility) และการดำรงอยู่ที่เกิดขึ้นจากการเกาะเกี่ยวปฏิสัมพันธ์ (relationality) ระหว่างตัวแสดงต่างๆ ในระหว่างการเคลื่อนย้าย ทั้งที่เป็นคนและสิ่งที่ไม่ใช่คน หนังสือมีเนื้อหาหลากหลายตั้งแต่การอพยพย้ายถิ่นระหว่างประเทศในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ การเคลื่อนย้ายของแรงงานใช้ทักษะสูงและแรงงานใช้ทักษะต่ำ การเป็นแรงงานทาสบนเรือประมง การเคลื่อนที่ในพื้นที่เมือง และการเคลื่อนย้ายของเทคโนโลยี ดังจะเกริ่นให้เห็นเนื้อหาคร่าว ๆ ของบทความที่จัดพิมพ์อยู่ในหนังสือเล่มนี้ต่อไป

การก่อตัวของ การเคลื่อนย้ายศึกษา

การก่อตัวขึ้นของ “การเคลื่อนย้ายศึกษา” (mobility studies) หรือ บางครั้งก็เรียกกันว่า จุดเปลี่ยนความสนใจเรื่องการเคลื่อนย้าย (mobility turn) หรือกระบวนทัศน์ใหม่เรื่องการเคลื่อนย้าย (new mobility paradigm) ก่อตัวขึ้นในแวดวงสังคมศาสตร์ เพื่อสำรวจตรวจสอบว่า การเคลื่อนย้าย มีลักษณะที่ซับซ้อนและมีอิทธิพลต่อชีวิตสมัยใหม่อย่างไร (ดู Sheller & Urry, 2006 และในภาษาไทย ดู ประเสริฐ, 2560) โดยไม่ได้มีสมมติฐานว่า การเคลื่อนย้ายเป็นสิ่งพึงปรารถนา หรือทุกสิ่งเคลื่อนไหวได้ราวกับไม่มีอุปสรรคใดๆ การเคลื่อนย้ายมีความซับซ้อนเพราะมันไม่ใช่การเดินทางในวิถีโคจรแบบเส้นตรง ดังที่เข้าใจกันทั่วไปว่าเป็นเพียงการเดินทางระหว่างจุดสองจุดทางกายภาพเท่านั้น หากแต่เป็นการเคลื่อนย้ายที่มีพลวัต มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงได้ แกว่งไปแกว่งมา และไม่คงรูปแน่นอน การอธิบายถึงการเคลื่อนย้ายจึงต้องดูการรวมกลุ่มและก่อเป็นรูปเป็นร่างขององค์ประกอบที่หลากหลาย โดยไม่ติดกับกรอบการจัดแบ่งรูปแบบการเดินทางออกเป็นประเภทต่างๆ แบบตายตัว เช่น แยกการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจออกจากการเดินทางพักผ่อน แล้วยึดถือว่าการเดินทางแต่ละประเภทต้องใช้วิธีการศึกษาเฉพาะแบบเท่านั้น

“การเคลื่อนย้าย” (mobility) เป็นแนวคิดที่ถูกอธิบายไว้ค่อนข้างน้อย และมักถูกเข้าใจว่าไม่แตกต่างจาก “การเคลื่อนที่” (movement) ทั้งที่จริง ๆ แล้วมีความแตกต่างกัน การเคลื่อนที่มีความหมายจำกัดอยู่แค่การเคลื่อนไหวในทางพื้นที่ภูมิศาสตร์ ในขณะที่การเคลื่อนจากจุดตั้งต้นแห่งหนึ่งไปยังจุดปลายทางอีกแห่งหนึ่ง ที่ระบุในแผนที่หรือวัตรระยะทางได้ แต่การเคลื่อนย้ายไม่จำกัดเพียงการเคลื่อนที่ในทางกายภาพหรือในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เท่านั้น หากแต่มีมิติของศักยภาพและความหมายทางสังคมด้วย

ในความแตกต่างนี้ เราจึงพบว่า มีคนบางคนที่เคลื่อนที่แต่กลับไม่เคลื่อนย้าย (moving without being mobile) นั่นคือการเคลื่อนที่โดยคนคนนั้นไม่ได้เปลี่ยนแปลงสถานภาพแต่อย่างใด ดังเช่นนักธุรกิจที่เดินทางไปประชุมและพักโรงแรมต่างๆทั่วโลก เพราะการเดินทางนั้นไม่ได้เปลี่ยนแปลงอะไรเขาเลย และขณะเดียวกันก็มีคนที่เคลื่อนย้ายโดยไม่ต้องเคลื่อนที่ (mobile without moving) ดังเช่นผู้นั่งใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อสร้างอำนาจการสื่อสารและเชื่อมต่อกับสิ่งที่อยู่ไกลออกไปจนทำให้พื้นที่สังคมเกิดความเปลี่ยนแปลง และอาจมีคนที่สามารถเคลื่อนที่ไปพร้อมกับกระบวนการเคลื่อนย้าย (moving and be mobile) หรือสร้างความหมายทางสังคมใหม่ๆ ไปด้วย

แนวคิด “motility” หรือ ศักยภาพเชิงพื้นที่และสังคมของการเคลื่อนย้าย ที่เสนอโดยวินเซนต์ คอฟมานน์ และคณะ (Vincent Kaufmann et al., 2004) ช่วยทำให้เห็นถึงความสามารถและศักยภาพการเคลื่อนย้ายที่แตกต่างกัน การเข้าถึงการเคลื่อนย้ายและการใช้ประโยชน์การเคลื่อนย้ายเกี่ยวข้องกับการเลื่อนชั้นทางสังคมและการเคลื่อนย้ายทางพื้นที่ไปพร้อม ๆ กัน (spatio-social mobility) motility ผนวกเอามิติเชิงโครงสร้างและการกระทำการเข้ามาวิเคราะห์มิติต่างๆของการเคลื่อนย้าย เพราะคนมีความสามารถในการเข้าถึงการเคลื่อนย้าย (access) มีความสามารถและพัฒนาทักษะในระหว่างเคลื่อนย้าย (competence) และสามารถใช้ประโยชน์จากการเคลื่อนย้ายได้แตกต่างกัน (appropriation) ในที่นี้การเคลื่อนย้ายจึงเป็นทุน (capital) ประเภทหนึ่ง ที่ก่อให้เกิดความสามารถและศักยภาพที่ต่างกันอย่างออกไป บางคนมี motility มากโดยอาจไม่ต้องเคลื่อนย้าย (เช่นงานวิชาชีพระดับสูงทำงานจากบ้าน) บางคนเต็มใจที่จะเดินทางและเคลื่อนย้ายอยู่ตลอดเวลาและได้ประโยชน์ด้วย แต่บางคนเคลื่อนย้ายแต่กลับมี motility ต่ำเพราะถูกบังคับให้พลัดถิ่นหรือตกอยู่ในมือของขบวนการค้ามนุษย์ บทความเรื่องแรงงานไทยในออสเตรเลียของสร้อยมาศ แร่งงานญี่ปุ่นทักษะ

สูงในไทยของจันทน์ และแรงงานทาสบนเรือประมงของมาลี ได้ให้ภาพที่แตกต่างหลากหลายของประเด็นนี้ไว้อย่างน่าสนใจ

“การเคลื่อนย้ายศึกษา” วิพากษ์วิจารณ์สังคมศาสตร์สาขาต่างๆ ในศตวรรษที่ 20 ว่ามักมีวิธียมองสังคมในลักษณะหยุดนิ่งอยู่กับที่ตั้งหรือ “sedentarism” (Cresswell, 2006; Urry, 2000) นั่นคือการมองสังคมแบบมีระบบระเบียบ สิ่งต่างๆ มีโครงสร้างและการจัดวางที่ลงตัวและเหมาะสมอยู่แล้ว ดังความเข้าใจเชิงแนวคิดพื้นฐานกลุ่มหนึ่งในสังคมศาสตร์ เช่น การอธิบายว่า “สังคม” คือโครงสร้างต่างๆ ที่รวมกันเป็นหนึ่งเดียว มีองค์ประกอบชัดเจนและมีขอบเขตสถานที่เชิงสังคมและภูมิศาสตร์ชัดเจน ความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดขึ้น “ภายใน” อาณาเขตของสังคมนั้นเอง โดยไม่ต้องสัมพันธ์กับสังคมอื่นๆ หรือการอธิบายว่า “วัฒนธรรม” เป็นแบบแผนความเชื่อ คุณค่า บรรทัดฐาน และการปฏิบัติที่เป็นระบบระเบียบ หรือความสัมพันธ์ทางสังคมที่สืบต่อเนื่องกันมา วัฒนธรรมมีความคงทนไม่แปรเปลี่ยน และแยกขาดออกจากวัฒนธรรมอื่นได้อย่างชัดเจน กับดักวิธีคิดมองสังคมแบบหลงหลักปักฐานนี้ทำให้มองไม่เห็นว่าการเคลื่อนย้ายมีความสำคัญอย่างไร ช้ำร้ายยังเห็นว่าการเคลื่อนที่ทางกายภาพนั้นอาจก่อให้เกิดการทำงานที่ผิดปกติ (dysfunction) เพราะสิ่งจากภายนอกอาจคุกคามเสถียรภาพในสังคมและวัฒนธรรมนั้น

วิธีคิดในลักษณะหยุดนิ่งดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อสังคมศาสตร์น้อยมากในปัจจุบัน เพราะเสนอให้เรามองสังคมและวัฒนธรรมใน “ระบบปิด” ขณะที่เราอยู่ในสังคมที่เต็มไปด้วยการเคลื่อนไหวและการเชื่อมต่อถึงกันเป็นวงกว้าง หรือที่มักถูกเรียกว่าโลกาภิวัตน์ จนอาจกล่าวได้ว่า ไม่มีที่ใดดำรงอยู่สภาพปิดแบบ “เกาะ” (island) ที่โดดเดี่ยวหรือเป็นเอกเทศจากสังคมอื่น แม้แต่สังคมที่เล็กและไม่ซับซ้อนก็ยังเชื่อมต่อกับที่อื่นๆ ผ่านเส้นทางการเดินทางและการค้าที่สลับซับซ้อน ความเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่และเวลา

ได้เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม ผู้คนเห็นโอกาสในความสัมพันธ์เหล่านั้นมากกว่าจะยึดติดอยู่กับความสัมพันธ์ดั้งเดิม ดังคำถามเรื่องความเป็นเงินและอำนาจของรัฐจีนในงานของอริญญาในหนังสือเล่มนี้ ความสัมพันธ์ทางสังคมอยู่ในสภาพแตกกระจายและยืดขยายกว้างออกไป ซึ่งทำให้นักสังคมศาสตร์ต้องหันมาสนใจกับ “การมีชีวิต” (living) ที่เชื่อมต่อกับสิ่งอื่นๆ อย่างไม่อาจคาดหมายได้

จอห์น เอร์รี่ (John Urry) นักสังคมวิทยา ผู้เป็นหัวหน้าหอคำคัญของการเคลื่อนย้ายศึกษา กล่าวว่า การเคลื่อนย้ายศึกษาคือการนำเอา “ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม” (the social) กลับมาสู่การศึกษาเรื่องการเดินทาง เพื่อเชื่อมโยงการเดินทางแบบต่างๆ เข้ากับแบบแผนประสบการณ์ที่ซับซ้อน (Urry, 2008) เมื่อผู้คนและสิ่งต่างๆ เคลื่อนไหลและเชื่อมต่อถึงกัน การเคลื่อนย้ายศึกษาจึงควรตรวจสอบลักษณะการเกี่ยวโยงถึงกันที่ไม่มีรูปร่างแน่นอน (fluid interdependence) การทำความเข้าใจเรื่องพื้นที่และความสัมพันธ์จากมุมมองแบบลูกผสม (hybrid) ที่พ้นไปจากมุมมองเรื่องอัตลักษณ์แบบมีแก่นสารแน่นอนและเป็นเอกเทศ เพราะการคิดแบบมีเส้นแบ่งระหว่างพื้นที่ข้างในกับข้างนอกนั้นไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ชีวิตและความสัมพันธ์ในกระแสโลกาภิวัตน์เต็มไปด้วยการเชื่อมโยงและผสมกับสิ่งที่มาจากสังคมภายนอก เกิดการเชื่อมต่อกันเป็นเครือข่ายข้ามพื้นที่ในความหมายแบบเดิมๆ ประกอบส่วนสร้างขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เป็นผลสืบเนื่องภายในตัวเอง ความเป็นเฉพาะตัว (specificity) จึงเกิดจากการสะสมหรือเป็นผลผลิตของการเชื่อมต่อที่หลากหลาย

การเชื่อมโยงข้างใน/ข้างนอก ท้องถิ่น/โลกกว้าง ยิ่งทำให้หน้าคั่นหาว่าพื้นที่ (place) และการมีชีวิต (living) ของสิ่งต่างๆ นั้นมีลักษณะอย่างไร ทั้งในงานคนข้ามแดนแม่ฮ่องสอน-รัฐฉานของบุครินทร์ คนไร้บ้านในเมืองมะนิลาของบุญเลิศ แรงงานญี่ปุ่นทักษะสูงในไทยของจันทน์ และเทคโนโลยี

เงื่อนไขของจักรกริช การมีขึ้นส่วนจากภายนอกเข้ามาปะปน (penetration) จึงไม่ได้นำไปสู่การสูญสิ้นของพื้นที่และความสัมพันธ์แบบใกล้ชิดอย่าง อัตโนมัติ เราไม่ได้อยู่ในยุคแห่ง “การเลื่อนไหล” (flow) (Castells, 1996) สภาพคล่อง (liquidity) (Bauman, 2000) หรือการไม่มีพื้นที่และความสัมพันธ์แบบใกล้ชิด (non-place) (Auge, 1999) ที่ผู้คนอยู่ร่วมกันในโลก ใหญ่โดยที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยอยู่ด้วยกันเลย การเชื่อเช่นนั้นทำให้เราไม่ สนใจว่าพื้นที่หรือระบบลูกผสมนั้นเกิดขึ้นอย่างไร และเกิดขึ้นจากการ หลอมรวมของคน วัตถุและเทคโนโลยีอะไรบ้าง ปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร จนสามารถแสดงตัวออกมาเป็นพื้นที่ ชีวิต และเทคโนโลยีต่างๆ ได้

การเคลื่อนย้าย การไม่เคลื่อนย้าย

โลกาภิวัตน์ในฐานะของกรอบการไหลเวียนและการเคลื่อนย้ายที่เกิดขึ้นซ้ำๆ ย้ำเตือนให้เห็นถึงสภาพการหยุดและนิ่งอยู่กับที่ (stoppages and fixities) ไปด้วย คนบนโลกไม่ได้มีประสบการณ์ต่อการเชื่อมต่อถึงกันเป็น วงกว้างในแบบเดียวกันเสียทั้งหมด ดังที่ เควิน ฮานนาม และคณะ (Kevin Hannam et al., 2006) พูดยุ่ว่าการเคลื่อนย้ายนั้นมีการไม่สามารถเคลื่อน ย้าย (immobility) และการหยุดจอด (mooring) รวมอยู่ด้วย ในขณะที่ ใครบางคนเคลื่อนย้ายไปมาอยู่ไหน ก็มีใครบางคนถูกทำให้หยุดนิ่ง ไม่ สามารถเคลื่อนที่ได้ การเคลื่อนย้ายของใครบางคนมีผลโดยตรงต่ออำนาจ และความสามารถในการเคลื่อนย้ายของคนอื่นๆ ขณะเดียวกัน ก็อาจเกิด การเคลื่อนย้ายแบบเกิดขึ้นได้ซ้ำๆ เป็นระยะๆ พร้อมการพักหยุดชั่วคราว ในระหว่างทาง โดยยังไม่จึ่จุดหมายปลายทางที่แน่นอน

ดังนั้น แทนที่จะทักท้วงเอาว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกอยู่ในสภาพของการ

ไหลและการเคลื่อนย้าย จนสามารถ “ข้ามแดน” “ข้ามชาติ” “ข้ามถิ่น” ข้ามข้อจำกัดต่างๆ ไปได้เสียทั้งหมด นักสังคมศาสตร์ควรสนใจพลวัตและความซับซ้อนในความสัมพันธ์ระหว่างการเคลื่อนย้ายและการไม่เคลื่อนย้ายไปพร้อมกัน ด้วยการดูว่าการเคลื่อนย้ายได้จัดหรือก่อรูปประสบการณ์ทางสังคมอย่างไร การเคลื่อนย้ายได้เป็นกิจกรรมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงเงื่อนไขเชิงพื้นที่และเวลาอย่างไร และสร้างประสบการณ์ทางสังคมในรูปแบบไหนอย่างไร โดยไม่มองข้ามว่าในการเดินทางจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งนั้นไม่มีอะไรน่าสนใจ การศึกษาการเชื่อมต่อกันนี้ไม่ได้เริ่มต้นจากหมวดหมู่ของการเคลื่อนย้ายหรือประเภทของคนเดินทางที่จำแนกชัดเจน เพราะปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนเดินทางกับวิธีการเดินทางเป็นไปอย่างซับซ้อน รายละเอียดของการเดินทางที่แตกต่างกันนำไปสู่ประสบการณ์และความสามารถที่แตกต่างกันด้วย นี่คือความสนใจ “การมีชีวิต” (living) ที่ไม่ได้ถูกกำหนดความหมายเอาไว้ล่วงหน้า หรือมีแก่นสารแน่นอนตายตัว

ทิม แครสเวลล์ (Tim Cresswell) อธิบายว่า การเคลื่อนย้ายเป็นทรัพยากรที่ผู้คนเข้าถึงได้ไม่เท่ากัน ความเร็ว ความช้า หรือการไม่ได้เคลื่อนย้ายต่างเชื่อมโยงกันชนิดที่แฝงมิติการกระจายตัวของอำนาจ คำถามเชิงการเมืองเริ่มต้นตั้งแต่เรื่องของการเคลื่อนย้ายเชิงอวกาศปฏิกิริยา เช่น ใครย้ายได้ไกลสุด ใครย้ายได้เร็วสุด ใครย้ายบ่อยที่สุด และใครไม่ได้ย้ายไปไหนเลย คำถามเชิงการเมืองสนใจเรื่องความหมาย เช่น การเคลื่อนย้ายนั้นถูกนำเสนออย่างไร อะไรคือเรื่องเล่าหลัก และถูกสร้างให้มีความหมายหนึ่งๆ อย่างไร การเข้าใจ “การเมืองของการเคลื่อนย้าย” จึงต้องดูการมารวมกลุ่มกัน (constellations) ขององค์ประกอบ 3 ประการ คือ หนึ่ง การเคลื่อนที่เชิงอวกาศปฏิกิริยา หรือ “movements” สอง ความหมายของการเคลื่อนย้าย หรือ “representations” และ สาม ประสบการณ์ของการเคลื่อนย้าย หรือ “practices” (Cresswell, 2006) คำถามเรื่องการเมืองของการเคลื่อนย้ายคือ

การเคลื่อนย้ายนั้นสร้างประสบการณ์ให้กับตัวบุคคลอย่างไร การเคลื่อนย้ายเป็นสิ่งที่ประกอบกันของอากัปกริยาการเคลื่อนที่ ความหมาย และการก่อรูปของประสบการณ์ โดยไม่อาจทึกทักเอาว่าการเคลื่อนย้ายจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ๆ ที่เหมือนกันจะมีความหมายหรือนำไปสู่ประสบการณ์ความรู้สึกในแบบเดียวกัน

ตามความคิดของแคสเวลล์ ทุก ๆ การรวมตัวกันขององค์ประกอบการเคลื่อนย้ายเป็น “การอุบัติใหม่” เสมอ และมีมิติเชิงประวัติศาสตร์และตำแหน่งทางอำนาจเกี่ยวข้องในเฉพาะกรณี ๆ ไป ในการเดินทางต่างกรรมต่างวาระ การศึกษาเรื่องการเคลื่อนย้ายจึงต้องดูความเป็นการเมืองในลักษณะสำคัญหกด้าน คือ หนึ่ง จุดเริ่มต้น (starting point) หรือการดูว่าทำไมคนหรือสิ่งของเริ่มเคลื่อน ถูกบังคับหรือสมัครใจ สอง ความเร็ว (speed) หรือการดูว่าคนหรือสิ่งของเคลื่อนได้เร็วมากน้อยแค่ไหน อย่างไรก็ตาม จังหวะ (rhythm) หรือการดูว่าคนหรือสิ่งของนั้นเคลื่อนในจังหวะเวลาแบบใด สี่ เส้นทาง (routing) หรือการดูว่าการเคลื่อนนั้นใช้เส้นทางที่สร้างการเชื่อมต่อแบบไหน ห้า ประสบการณ์ (experience) หรือการดูว่าขณะที่เคลื่อนย้าย มนุษย์ได้รับความรู้สึกอะไร อย่างไร และ หก แรงเสียดทาน (friction) หรือการดูว่าการเคลื่อนหยุดเมื่อไหร่และหยุดอย่างไร งานเรื่องการเมืองการเคลื่อนย้ายของวาสนา และแรงเสียดทานในการกลับมาของประเสริฐ นำเสนอมิติเชิงอำนาจของการเคลื่อนย้ายไว้อย่างน่าสนใจ

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัตถุ

การเคลื่อนย้ายเป็นระบบที่ซับซ้อน การก่อตัวและคงตัวเป็นสิ่งต่าง ๆ ไม่ได้เกิดขึ้นตรงไปตรงมาจากความสามารถในการกระทำของมนุษย์

(human agency) หรือโครงสร้างสังคม (social structure) ดังที่นักสังคมศาสตร์ถกเถียงกัน หากแต่มีชีวิตทางสังคมของตัวเอง นั่นคือมีลักษณะเชื่อมต่อแบบยืดขยายและมีความหลากหลาย การเคลื่อนย้ายที่เชื่อมต่อต้องถ่วงกับโลกกว้างต้องพึ่งพาลิ่งที่คงที่ (fixity) หรือหยุดจอด (mooring) ศักยภาพของการเคลื่อนย้ายจึงมีการไม่สามารถเคลื่อนย้าย (immobility) เป็นองค์ประกอบอยู่ด้วย

การเคลื่อนย้ายศึกษาเสนอว่าการศึกษาสังคมสมัยใหม่ควรมองความสลับซับซ้อน (complexity) ที่การมีอยู่หรือการดำรงอยู่ของสิ่งต่างๆ เกิดขึ้นในความเปลี่ยนแปลง ที่อาจมีการประมวลผลใหม่อยู่อย่างต่อเนื่อง สร้างผลอุบัติใหม่ๆ อยู่ได้ตลอดเวลา และสัมพันธ์แนบแน่นกับสภาพทางวัตถุและอารมณ์ “ชีวิตทางสังคม” จึงไม่ได้มีลักษณะเชิงโครงสร้างในแบบที่กำหนดหมวดหมู่ (fixed categories) หรือภาพแทนความจริง (representations) ไว้แน่นอน สิ่งต่างๆ ไม่ได้หยุดนิ่งหรือมีอยู่แล้ว โครงสร้างหรือการมีอยู่ของสิ่งมีชีวิตเป็นสิ่งที่แยกออกจากกระบวนการไม่ได้

การเคลื่อนย้ายศึกษาจึงสนใจสำรวจปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์กับสถานที่กับวัตถุ คนอื่นๆ และสื่อกลางต่างๆ ซึ่งเป็นกระบวนการที่นำไปสู่ความเป็นไปไม่ได้ที่ไม่อาจคาดเดาได้ล่วงหน้า ระบบการเคลื่อนย้ายจึงมีลักษณะของการอุบัติขึ้นใหม่ได้ การเคลื่อนย้ายจึงซับซ้อน มีความโกลาหลที่เกิดขึ้นจากระเบียบบางอย่างในเหตุการณ์หรือสถานการณ์หนึ่งๆ สรรพสิ่งถูกนำมาอยู่ใกล้กันในรูปแบบของความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย คนเชื่อมต่อกับวัตถุและเทคโนโลยีแบบข้ามพื้นที่และเวลาอย่างหลากหลาย สังคมที่เป็นระเบียบค่อยๆ หายไป ความเป็นสังคมเกิดการปะทะเชื่อมต่ออย่างหลากหลายเชิงวัตถุ การเคลื่อนย้ายจึงเกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ซับซ้อนระหว่างคนและข่าวของต่างๆ ที่เอื้อให้ทั้งคนและวัตถุเคลื่อนและคงรูปนั้นไปในขณะเคลื่อนย้าย สิ่งที่เคลื่อนย้ายไม่ได้บางอย่างทำให้การเคลื่อนย้ายเกิดขึ้น

วัตถุกวาระ (materiality) มีบทบาทในการก่อให้เกิดการผสมกันของมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ที่ทำงานเป็นระบบการเคลื่อนย้ายและสนับสนุนวิถีทางการเคลื่อนย้ายในบางรูปแบบ เช่น สภาพทางวัตถุหลายประการมีส่วนร่วมสร้างการเดินทางของคนอพยพย้ายถิ่นระหว่างประเทศ (international migration) บางกลุ่ม เช่น ชนิดและสภาพของพาหนะที่ใช้เดินทางของที่พวกเขาเลือกใส่กระเป๋าเดินทาง สิ่งเหล่านี้พัวพันกับการเคลื่อนย้ายอย่างใกล้ชิด เพราะปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับวัตถุทำให้พวกเขามีประสบการณ์และความรู้สึกที่แตกต่างหลากหลาย ภาวะวัตถุของสิ่งของอันเดียวกันอาจเป็นสื่อที่ให้ความหมายได้หลากหลายในการเคลื่อนย้ายของคนต่างกลุ่มในต่างบริบทเวลาและพื้นที่ (Basu & Coleman, 2008) ดังข้อสังเกตเรื่องน้ำและท่อฟ้าในงานของมาลีที่ลูกเรือประมงบอกว่าทุกซ์ของพวกเขาไม่มีที่สิ้นสุด อาหารที่บ่งบอกอัตลักษณ์คนข้ามแดนในงานของบุครินทร์ การจัดบ้านให้เหมือนบ้านที่ญี่ปุ่นในงานของจันทน์ หรือการใช้ทางเท้าข้างถนนและสวนสาธารณะของคนไร้บ้านในงานของบุญเลิศ

งานการเคลื่อนย้ายศึกษาจำนวนหนึ่งให้ความสนใจกับสิ่งที่เรียกว่า “โครงสร้างพื้นฐาน” (infrastructure) ในฐานะสิ่งหยุดนิ่งที่ช่วยผลักดันให้สิ่งอื่นสามารถเคลื่อนย้ายได้ ระบบการเคลื่อนย้ายจำนวนมากเกิดจากสิ่งที่ติดอยู่กับที่ในทางกายภาพในรูปของฐานที่ตั้งต่างๆ เช่น สนามบิน ท่าเทียบเรือ สถานีรถ ถนน เครื่องส่ง โรงงาน ระบบน้ำประปา สถานีจ่ายไฟฟ้า ฯลฯ การเคลื่อนย้ายของคน เงินทุนและวัฒนธรรมในระดับโลกที่เพิ่มมากขึ้นในปัจจุบันจึงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นไปพร้อมกับการจัดวางเชิงสถานที่และระดับเสียใหม่ ให้เกิดการติดอยู่กับที่ตั้งทางกายภาพ (spatially fixed) การเคลื่อนย้ายศึกษาจึงมุ่งเน้นสำรวจว่าโครงสร้างพื้นฐานและการกระจุกตัวของทรัพยากร เช่น สนามบินในกรุงโซล (ประเทศเกาหลีใต้) เมืองมะนิลา เมืองศรีราชา และจุดผ่อนปรนการค้าข้ามแดน สงเสริมหรือ

ควบคุมการเดินทางเคลื่อนย้ายอย่างไร โครงสร้างพื้นฐานแบบติดที่นี้มีอาจลักษณะย้อนแย้งอยู่ในตัวเอง ในทางหนึ่งส่งเสริมศักยภาพการเคลื่อนย้ายให้บางคน และในอีกทางหนึ่ง ก็จำกัดความสามารถในการเคลื่อนย้ายของบางคนไปด้วย โดยทิ้งพวกเขาไว้ในตำแหน่งที่ไร้การเชื่อมต่ออย่างตั้งใจหรือทำให้พวกเขาเชื่อมต่อกับภายนอกได้ช้ามาก

สู่การเคลื่อนย้ายศึกษา

การใช้คำว่า “การเคลื่อนย้าย” (mobility) ในแวดวงการเคลื่อนย้ายศึกษาและในหนังสือเล่มนี้จึงไม่ใช่การกล่าวย่ำว่าโลกอยู่ในสภาวะ “โลกาภิวัตน์” ที่เต็มไปด้วยการเคลื่อนย้ายและมองการเคลื่อนย้ายเป็นเครื่องแสดงถึงโอกาสหรือสิทธิพิเศษที่พึงปรารถนา หากเป็นการสำรวจบทบาทของการเคลื่อนย้ายในการร่วมสร้างสถาบันทางสังคมและปฏิบัติการทางสังคมต่างๆ ศึกษาว่าการเคลื่อนย้ายรูปแบบต่างๆ มีการเคลื่อนย้าย การไม่สามารถเคลื่อนย้าย (หรือการติดอยู่กับที่) และการหยุดจอต อยู่ร่วมกันอย่างไร คลี่ให้เห็นปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างการเคลื่อนที่ทางกายภาพ ความหมายและประสบการณ์ในการเคลื่อนย้ายต่างๆ ข้อเสนอเชิงทฤษฎีวิวิธีวิทยา และคำถามการวิจัยใหม่ๆ ของการเคลื่อนย้ายศึกษาทำให้เราตระหนักถึงการมีอยู่ของสิ่งหนึ่งว่าเป็นผลมาจากการเคลื่อนไปปฏิสัมพันธ์กับสิ่งอื่นๆ ที่อยู่รอบๆ ด้วย ฉะนั้นการศึกษาวิจัยเรื่องการเคลื่อนย้ายจึงไม่จำเป็นต้องติดอยู่กับกรอบหน่วยวิเคราะห์สังคมเดิมๆ เช่น ชาติ (nations) กลุ่มชาติพันธุ์และศาสนา (religious and ethnic groups) และชุมชนท้องถิ่น (local communities) อันตอกย้ำการดำรงอยู่ของเส้นเขตแดนและสถานที่ที่แยกขาดออกจากสถานที่อื่นได้ การดำรงอยู่ของคนและสิ่งของจึง

ไม่ได้เกิดขึ้นภายใต้หมวดหมู่ที่มีการจัดไว้อยู่แล้ว เพราะนั่นจะทำให้มองไม่เห็น “การมีชีวิต” ที่แตกต่างออกไป หรือไม่ตรงกับการจัดแบ่งประเภทแบบตายตัว

บทความหลายชิ้นในหนังสือเล่มนี้เกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องการย้ายถิ่น การชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างการเคลื่อนย้ายศึกษาและการย้ายถิ่นศึกษา (migration studies) ณ จุดนี้จึงน่าจะเป็นประโยชน์อยู่ไม่น้อย การเคลื่อนย้ายศึกษาแตกต่างจากการย้ายถิ่นศึกษาตรงที่ อย่างแรกชี้ให้พิจารณาถึงวิถีทางที่หลากหลายที่ผู้คนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายและความสัมพันธ์ข้ามถิ่นต่าง ๆ การเคลื่อนย้ายศึกษาสนใจการเคลื่อนที่ข้ามพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ในระดับปัจเจกบุคคลอย่างจริงจัง โดยไม่ตั้งต้นการศึกษาด้วยการแบ่งประเภทหรือใช้กรอบมโนทัศน์เพื่อจำแนกประเภทการเคลื่อนย้ายของมนุษย์และพื้นที่ ดังที่ทำการกันในการย้ายถิ่นศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการย้ายถิ่นแบบชั่วคราวหรือแบบถาวร การย้ายถิ่นแบบจงใจ (ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ) หรือแบบถูกบีบบังคับ การย้ายถิ่นในประเทศหรือการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ พื้นที่ประเทศต้นทางหรือพื้นที่ประเทศปลายทาง ทั้งนี้เพราะนั่นเป็นการกำหนดการมีอยู่หรือดำรงอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ไว้ล่วงหน้า ที่อาจทำให้เราละเลยข้อเท็จจริงที่ไม่ตรงกับการจัดหมวดหมู่ใดๆ และมองไม่เห็นการเคลื่อนย้ายรูปแบบอื่นๆ ที่อาจผสมผสานกับการย้ายถิ่น

ขณะเดียวกัน การเคลื่อนย้ายศึกษาก็ไม่ได้ให้ความสำคัญเฉพาะกับการเคลื่อนที่ระดับข้ามพรมแดนระหว่างประเทศ ดังทิศทางที่นิยมกันในทศวรรษ 1990 ที่เรียกว่า การย้ายถิ่นข้ามชาติศึกษา (transnational migration studies) เพราะนั่นคือการยึดติดในสภาวะของความ เป็นชาติในฐานะหน่วยทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากชาติหรือวัฒนธรรมอื่นๆ ทั้งที่ในความเป็นจริง พรมแดนทางวัฒนธรรมเช่นนั้นได้ถูกสั่นคลอนและเกิดวัฒนธรรมลูกผสมขึ้นมากมาย การเคลื่อนย้ายศึกษาย้ำว่า

เราไม่จำเป็นต้องสนใจเฉพาะการเคลื่อนย้ายในระดับ “ข้าม” ชาติ จนต้องผลัดความสนใจออกจากพิธีการเคลื่อนย้ายเชิงพื้นที่อื่น ๆ (spatial mobilities) เช่น การเคลื่อนย้ายในพื้นที่เมือง การเคลื่อนย้ายในภูมิภาคหนึ่ง ๆ หรือการเคลื่อนย้ายภายในพรมแดนของรัฐ นอกจากนี้ การเคลื่อนย้ายศึกษายังชักชวนให้เรามองการย้ายถิ่นเป็นกระบวนการที่มีพลวัต การย้ายถิ่นอาจไม่ใช่การวางแผนและตัดสินใจครั้งเดียว หรือเป็นการเดินทางจากจุดต้นทางไปยังจุดปลายทางแบบรวดเดียว โดยพื้นที่ระหว่างกลางเป็นเพียงกล่องดำที่ไม่มีควมน่าสนใจแต่อย่างใด บ่อยครั้ง การย้ายถิ่นของคนหรือการย้ายสิ่งของสิ่งหนึ่งไปยังอีกพื้นที่หนึ่งเกิดการรับช่วงต่อกันของทางเลือกที่ตัวแสดงค้นพบในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การย้ายถิ่นจึงไม่อาจเกิดขึ้นได้ในรูปแบบของการย้ายถิ่นจากประเทศหนึ่งไปยังอีกประเทศหนึ่งในแนวเส้นตรง โดยที่เราไม่ต้องสนใจรายละเอียดหรือสถานการณ์เชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นในระหว่างการเดินทางเลย

หนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยบทความทั้งสิ้นจำนวน 9 บทความที่ประยุกต์ใช้หรือสนทนากับแนวทาง “การเคลื่อนย้ายศึกษา” เพื่อศึกษาปรากฏการณ์การเคลื่อนย้ายต่างๆ สำรวจความซับซ้อนของการเดินทาง ความหมายและประสบการณ์ที่อุบัติขึ้นในระหว่างการเคลื่อนที่ และนัยสำคัญที่การเคลื่อนย้ายมีผลต่อวิถีคิดเรื่อง “ชีวิตทางสังคม” (social life) โดยมีเนื้อหาคร่าว ๆ ดังต่อไปนี้

วสุนานำเสนอประสบการณ์ของแรงงานวัยหนุ่มสาวจากชุมชนชนบทแห่งหนึ่งในจังหวัดลำปางสู่การย้ายถิ่นไปทำงานในประเทศเกาหลีใต้และออสเตรเลีย ภายใต้การสนับสนุนของระบบโครงสร้างพื้นฐาน เช่น นายหน้าจัดหางานในพื้นที่ โรงเรียนสอนภาษาเกาหลี และเทคโนโลยีการสื่อสารในโลกออนไลน์ งานของเธอหลายมายาคติเรื่องการเดินทางแบบเส้นตรงอย่าง ที่มักเข้าใจกันในข้อเสนอเรื่องการส่งเสริมการย้ายถิ่นเพื่อเป็นเครื่องมือใน

การพัฒนาท้องถิ่น เพราะขณะที่หนุ่มสาวเหล่านี้เคลื่อนย้าย พวกเขาและคนรอบข้างเผชิญกับการหยุดนิ่งชั่วคราวและการไม่สามารถเคลื่อนย้าย ที่ก่อให้เกิดประสบการณ์และความหมายการเคลื่อนย้ายในเฉพาะแบบขึ้น เช่น แรงงานไทยที่หลบหนีเข้าเมืองต้องคอยระวังการออกไปนอกที่ทำงาน สำหรับคนที่ตั้งใจซื้อทัวร์ครบตาเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองเกาหลีใต้ ก็อาจถูกกักตัวไว้สอบสวนที่สนามบินก่อนถูกส่งตัวกลับ ขณะเดียวกัน การย้ายถิ่นของคนคนหนึ่งอาจทำให้อีกคนต้องติดอยู่กับที่โดยไม่สมัครใจ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้ (คนย้ายถิ่น) กับผู้รับ (คนอยู่บ้าน) อาจไม่ได้มีลักษณะราบรื่นเสมอไป แม้จะมีการส่งเงินก้อนใหญ่กลับบ้านอย่างสม่ำเสมอ

บทความของประเสริฐ เสนอเรื่องการเคลื่อนย้ายจากประเทศไทยกลับประเทศของแรงงานสัญชาติพม่า เขาตั้งคำถามกับการลดทอนความซับซ้อนในการอธิบายมิติความรู้สึกนึกคิดนี้ด้วยแนวคิดการย้ายถิ่นกลับ พร้อมเสนอให้ดูประสบการณ์และความหมายที่เกิดขึ้นกับการกลับพม่าที่เต็มไปด้วยความหวังและความรู้สึกนึกคิดเรื่องอนาคตที่เข้ามามีอิทธิพลกับเวลาในปัจจุบัน ท่ามกลางความเติบโตทางเศรษฐกิจหลังนโยบายการปฏิรูปประเทศ คนกลับพม่าต้องเผชิญกับความหยุดนิ่ง ความล่าช้า อันเป็นแรงเสียดทานที่เกิดจากการเคลื่อนไหวของกองกำลังชนกลุ่มน้อยกลุ่มต่าง ๆ หลังการลงนามสัญญาสันติภาพกับรัฐบาลกลาง และขณะเดียวกันธุรกิจที่ดินภายใต้อิทธิพลของกลุ่มกองกำลังก็ฉุดกระชากลากถูความเคลื่อนไหวให้คนพม่ากลับมาซื้อที่ดินเอาไว้ อันเป็นการสร้างความเข้มแข็งทางการเงินให้กลุ่มผู้มีอิทธิพลเหล่านี้ การแก่งกำไรที่ดินก็ทำให้เกิดปัญหาที่ดินราคาแพง ก่อให้เกิดปัญหาการกระจายความหวังที่ไม่เท่าเทียม และทำให้การตัดสินใจเดินทางกลับไปพม่าในอนาคตเต็มไปด้วยบรรยากาศแห่งความกระวนกระวายและความไม่แน่นอน

ในปรากฏการณ์การอพยพย้ายถิ่นของคนจีนเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียง

เสียงใต้เป็นจำนวนมากนั้น งานของอรัญญา ช่วยทำให้เข้าใจเงื่อนไขเชิงโครงสร้างและนโยบายรัฐที่เอื้อและส่งเสริมการเดินทางดังกล่าว งานของเธอคือศึกษาการพัฒนากรอบเชิงนโยบายและสถาบันในประเทศจีน ที่เป็นที่มาของการเดินทางออกไปต่างประเทศของคนจีนและทุนจีนอย่างเข้มข้น อรัญญาชี้ให้เห็นถึงบทบาทของชาติจีนกับกระบวนการสร้าง “การเมืองวัฒนธรรมข้ามชาติ” ที่พบว่ารัฐจีนได้ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ การผนวกรวมสร้างสรรค์และใช้สภาวะโลกาภิวัตน์ พลังการเคลื่อนย้ายของทุน ผู้คน และชุมชนจีนในการพัฒนาเศรษฐกิจและสร้างชาติจีนขึ้นใหม่ได้ ชาติจีนจึงไม่ได้ถูกกระบวนการโลกาภิวัตน์สิ้นคลอนหรือลดทอนอำนาจลงอย่างที่คาดกัน สถานะและอำนาจของชาติจีนกลายเป็นสิ่งที่อยู่ในกระบวนการสร้างอยู่ตลอดเวลา ผ่านการสร้างปฏิบัติการ “การเมืองวัฒนธรรมข้ามชาติ” ด้วยเครื่องมือวัฒนธรรมอันหลากหลาย ทั้งแนวคิดความเป็นชนชาติจีนข้ามแดน แนวคิดพันธกิจแห่งอารยธรรมจีน พร้อมกับนโยบายในและต่างประเทศที่ส่งเสริมการเคลื่อนย้ายของคนจีนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่

บทความของบุครินทร์ นำเสนอพลวัตการเคลื่อนย้ายของผู้คนและการค้าข้ามแดนบริเวณชายแดนจังหวัดแม่ฮ่องสอนและรัฐฉาน ประเทศพม่า งานชิ้นนี้นำเสนอภาพความเปลี่ยนแปลงของการเดินทางว่าในสมัยเป็นจุดผ่านแดนอย่างยืดหยุ่นในทศวรรษ 1970 ถึงกลางทศวรรษ 1990 ผู้ค้าข้ามแดนต่อรองกับกลุ่มอำนาจต่างๆ ด้วยความสัมพันธ์ต่างตอบแทนเพื่อให้สามารถเดินทางได้ท่ามกลางการสู้รบ ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งจุดผ่อนปรนการค้าชายแดนในปี 1996 รัฐไทยสมัยใหม่สร้างกฎเกณฑ์ควบคุมกิจกรรมข้ามแดน โดยยกเลิกการเดินทางกระเปาะเล็ก ที่เคยเป็นพาหนะเดินทางข้ามแดนตรงจากตัวเมืองแม่ฮ่องสอนถึงบ้านหัวเมิง (ในรัฐฉาน) แล้วให้ผู้โดยสารต้องเปลี่ยนรถ ณ ด่านข้ามแดน และต่อมารัฐก็ควบคุมเข้มงวดลงไปถึงระดับร่างกายปัจเจกบุคคล มีการตรวจตราเฝ้าจนถึงระดับสิ่งของติดตัวมากับคน

เดินทาง เช่น อาหารประจำกลุ่มชาติพันธุ์ บุหรี่และสารเสพติดที่มีในร่างกาย จะเห็นว่า ร่างกาย พาหนะ และสิ่งของ จึงสัมพันธ์กับการควบคุมพื้นที่ ชายแดนของรัฐ และการต่อรองกับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานเพื่อการเคลื่อนย้าย ข้ามแดน จนบางครั้งการควบคุมชายแดนก็ยังมีคามยืดหยุ่นบ้างในบางครั้ง

งานของสร้อยมาศ ศึกษาการเลื่อนชั้นทางสังคมที่เกิดขึ้นกับคนไทย ย้ายถิ่นข้ามแดนไปยังมหานครซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย ในยุคทศวรรษ 1970–1980 มีคนไทยจำนวนหนึ่งสามารถย้ายถิ่นเข้าไปอาศัย ลงทุนเป็นผู้ประกอบการและขอสถานะพลเมืองถาวรของประเทศออสเตรเลียได้ง่ายกว่ายุคต่อมาในช่วงหลังปี 2000 ที่รัฐบาลออสเตรเลียออกนโยบายจำกัด การย้ายถิ่นแบบถาวรมากขึ้น คนไทยย้ายถิ่นยุคหลังจึงหันมาใช้วีซ่าระยะสั้นแทน สร้อยมาศเสนอว่าในการย้ายถิ่นข้ามพรมแดนไปออสเตรเลีย การเลื่อนชั้นของคนไทยกลุ่มนี้มิทั้งการเลื่อนชั้นขึ้นหรือลง หรือสลับกันไปมา อย่างเป็นพลวัต ทั้งการถูกเลื่อนชั้นลงกลายเป็นแรงงานไร้ทักษะ แต่พวกเขา ก็พึงพอใจกับรายได้และมีเงินเก็บสะสม ที่นำมาสู่การบริโภคส่วนบุคคล และการลงทุน เกิดเลื่อนชั้นทางสังคมขึ้นเมื่อกลับมาเยี่ยมบ้านหรือกลับ ไทยถาวร คนไทยบางส่วนแสวงหาช่องทางการทำงานถาวรในออสเตรเลีย ผ่านการแต่งงานกับผู้มีสัญชาติออสเตรเลีย โดยการตีความว่านี่คือการ เลื่อนย้ายสู่สถานภาพสังคมที่ดีขึ้น

บทความของมาลี เล่าถึงสภาวะถูกบังคับให้เคลื่อนย้ายของกลุ่มลูกเรือ ที่ถูกหลอกไปทำงานเยี่ยงทาสบนเรือประมงพาณิชย์ การกลายเป็นเหยื่อ ของการค้ามนุษย์นี้เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการสะสมทุนในอุตสาหกรรม ประมงของไทย ที่กีดตันทุนด้านแรงงานไว้ให้ต่ำ ลูกเรือเหล่านี้ถูกละเมิด สิทธิ ทั้งการใช้งานหนักเป็นเวลานาน การถูกเปลี่ยนชื่อสกุลและสัญชาติ ใหม่ การถูกทำร้ายร่างกายหรือฆ่า พวกเขา รู้สึกว่าตัวเองไม่ได้เคลื่อนที่ไป พร้อมกับเรือประมงแต่อย่างใด เพราะเรือหาปลาไม่เข้าฝั่งเป็นเวลานาน

ทำให้ลูกเรืออยู่กับท้องฟ้า ทะเล และงานหนักตลอดเวลา ลูกเรือประมงบางส่วนรู้สึกเครียด แบกรับความกดดันไม่ไหวก็ฆ่าตัวตายด้วยการกระโดดลงทะเล บางส่วนเรียนรู้อีกฝนร่างกายและจิตใจให้อดทนรับมือกับงานหนัก ความหุดหู่และความเครียดให้ได้ เพื่อรอโอกาสที่ขึ้นบกไปอยู่บนหมู่เกาะ อินโดนีเซียตะวันออก แต่ก็อาจถูกขังคุกและถูกบังคับให้ทำงานหนักที่นั่นด้วย บางส่วนได้รับความช่วยเหลือให้กลับประเทศบ้านเกิดจากองค์กรพัฒนาเอกชนของไทย ในการเดินทางไกลของลูกเรือประมงเหล่านี้จึงเต็มไปด้วยความทุกข์ยากและการรอคอยด้วยความอดทน

บทความของจันทน์ ชักชวนให้ทำความเข้าใจกับการดำรงอยู่ของแรงงานทักษะสูงในประเทศไทย พื้นที่ศึกษาคือเมืองศรีราชา จังหวัดชลบุรี ที่กลายเป็นที่พักสำคัญของแรงงานทักษะสูงสัญชาติญี่ปุ่นที่ถูกบริษัทโยกย้ายมาทำงาน ในบริบททิศทางการพัฒนาอุตสาหกรรมของไทยเพื่อดึงดูดเงินทุนต่างประเทศ งานชิ้นนี้เล่าถึงการจัดการสภาพแวดล้อม การสร้างที่อยู่อาศัย และพื้นที่ใช้ชีวิตเฉพาะขึ้นมารองรับแรงงานทักษะสูงญี่ปุ่นและสมาชิกครอบครัวที่ติดตามมา โดยที่พวกเขาแทบจะใช้ชีวิตในทุกด้านชนิดไม่แตกต่างกับการอยู่ในสังคมของตนเอง สิ่งแวดล้อมทางวัตถุและโครงสร้างพื้นฐานจึงส่งผลต่อความหมาย ประสบการณ์ และอำนาจที่แฝงอยู่ในการเคลื่อนที่ทางกายภาพของคนกลุ่มนี้ ขณะที่เครือข่ายแรงงานทักษะสูงนี้ก็มีลักษณะปิด คนภายในเชื่อมต่อกันได้ผ่านการใช้พื้นที่เมืองที่กลายเป็นจุดตัดของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับโลก ประสบการณ์และความหมายของแรงงานทักษะสูงกลุ่มนี้จึงมีความลื่นไหลและเปลี่ยนแปลงแง่มุมสำคัญของการมีชีวิตที่เป็นไปได้ในแบบอื่นๆ นอกเหนือจากการถูกโครงสร้างสังคมกำหนดเอาไว้แล้ว เช่นในมิติของครอบครัวและเพศสภาพ

งานของบุญเลิศ อธิบายการเคลื่อนย้ายของคนไร้บ้านในเมืองมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ ในสองประเด็นคือ การออกมาเป็นคนไร้บ้านใช้ชีวิตข้าง

ถนน และการเดินในฐานะการเคลื่อนที่ในชีวิตประจำวัน เขาพบว่าคนไร้บ้านในมะนิลาจำนวนมากมีชีวิตกลับไปกลับมาระหว่างการเป็นคนไร้บ้านกับการมีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ความเป็นคนไร้บ้านไม่ใช่หมวดหมู่ของการมีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดแบบเป็นเส้นตรง พวกเขาไม่ได้ไร้บ้านตลอดเวลา หากแต่มีการทำงานประเภทกินอยู่กับนายจ้างในบางช่วงเวลาแทรกอยู่ด้วย แต่ก็มักทำได้ไม่นานเพราะงานหนักและได้รับค่าจ้างต่ำมาก การออกมาเป็นคนไร้บ้านที่เป็นอิสระจึงเป็นทั้งการพักผ่อนและการหาเลี้ยงชีพในเวลาเดียวกัน นอกจากนี้ คนไร้บ้านยังเดินระยะทางไกล เพื่อการเก็บของเก่าขาย ไปกินข้าวตามโครงการแจกอาหารของโบสถ์ต่างๆ ในเมือง ไปหาที่นอนที่ปลอดภัย ไปหาห้องน้ำและสถานที่อาบน้ำ แต่ในบางเวลาและโอกาส พวกเขาก็อาจถูกจำกัดการเดินทางด้วย บุญเลิศเห็นว่า การเคลื่อนที่ของคนไร้บ้านมะนิลาทั้งสองแบบคือท่วงท่าของการเคลื่อนย้ายที่เกิดขึ้นจากทางเลือกที่มีอยู่ภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมของฟิลิปปินส์

บทสุดท้ายเป็นงานของจักรกริช เขาอธิบายการเคลื่อนย้ายของเทคโนโลยี กรณีการก่อสร้างเชื่อมกันเจ้าพระยาในประเทศไทย โดยเปิดเผยให้เห็นว่า การก่อสร้างเชื่อมกันเจ้าพระยาไม่ใช่การนำเข้าความรู้หรือประยุกต์ใช้ตัวแบบในลักษณะเส้นตรงหรือต้องเป็นตามแบบที่กำหนดไว้แล้ว หากแต่เป็นการเดินทางเคลื่อนย้ายอยู่ในที่ทางสังคม ที่มีความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายของสรรพสิ่งที่เคลื่อนย้ายเข้ามาประกอบกัน จนมีผลต่อการก่อรูปเป็นระบบเทคโนโลยีที่ใช้การได้ จักกริชอธิบายการสร้างเชื่อมกันเจ้าพระยาในฐานะวัตถุประสงค์เชิงขอบเขต ที่มีความคงตัวเพียงพอที่จะดำรงอัตลักษณ์ข้ามบริบทพื้นที่ ไปพร้อมกับการมีลักษณะยืดหยุ่นปรับตัวให้เข้ากับความต้องการและข้อจำกัดในบริบทเฉพาะ การส่งออกและรับเอาเทคโนโลยีการสร้างเชื่อมกันจึงไม่ได้อยู่ในสภาพคงตัวหรือสมบูรณ์ในตัวเอง หากแต่ดำรงอยู่ได้ด้วย การเชื่อมโยงเข้าหากันของผู้กระทำการต่างๆ ทั้งวัสดุอุปกรณ์ เงินทุน วิศวกรและช่าง

เทคนิค บริษัทต่างประเทศ ข้าราชการกรมชลประทาน การเคลื่อนย้ายและการประกอบสร้างของเทคโนโลยีจึงเกิดขึ้นท่ามกลางความวุ่นวาย ยากต่อการควบคุม และมีความเป็นการเมืองสูง เพราะเป็นกระบวนการที่มีทั้งความร่วมมือ ความขัดแย้ง การต่อรองและการต่อต้าน

การเคลื่อนย้ายศึกษามีคุณค่าต่อวงวิชาการอย่างไรและจะเดินต่อไปในทิศทางใด นี่เป็นคำถามที่สำคัญและท้าทาย ผู้เขียนเห็นด้วยกับข้อสังเกตของ เวนเรด อามิต และ แครโรไลน์ โนวเลส (Vered Amit & Caroline Knowles, 2017, pp. 165–166) ที่บอกว่า ท่ามกลางความสนใจเรื่องการเคลื่อนย้ายที่เพิ่มมากขึ้นและหลากหลาย การเคลื่อนย้ายศึกษามีทิศทางสำคัญร่วมกันอยู่สองประการ ประการแรก งานกลุ่มนี้มีความตั้งใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเดินทางชนิดหรือประเภทต่างๆ มากขึ้น มีงานศึกษาเชิงวิพากษ์ว่าด้วยการลู่เข้ามาอยู่ด้วยกันของการเคลื่อนที่แบบต่างๆ มากกว่าจะต้องมีสมมติฐานว่าการเคลื่อนที่แต่ละแบบจะต้องถูกศึกษาภายใต้เงื่อนไขหรือประเภทเฉพาะเท่านั้น และประการที่สอง การเคลื่อนย้ายศึกษาตั้งคำถามกับการอธิบายการเคลื่อนย้ายในฐานะวิถีโคจรแบบเส้นตรงซึ่งแตกต่างจากงานการย้ายถิ่นศึกษา ที่นิยมอธิบายการเคลื่อนที่เป็นการเดินทางระหว่างจุดสองจุดที่มีแผนการหรือเป้าหมายชัดเจน ทั้งที่ปรากฏการณ์การเคลื่อนที่จำนวนมากในโลกปัจจุบันไม่ได้มีลักษณะตรงไปตรงมาแบบนั้นอีกต่อไป

งานการเคลื่อนย้ายศึกษาในหนังสือเล่มนี้ได้ตอกย้ำถึงความเป็นไปได้ของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยมิได้คาดหมาย ทำให้การเดินทางของคนและสิ่งต่างๆ มีลักษณะเป็น “การรับช่วงต่อ ๆ กันของทางเลือก” (succession of choices) (Amit & Knowles, 2017, p. 166) การแต่งงานกับคนท้องถิ่นเพื่ออยู่อาศัยต่อหลังวีซ่านักเรียนหมดอายุ การหาช่องทางติดต่อขอ

ความช่วยเหลือขณะหนีออกจากเรือประมงไปติดเกาะในอินโดนีเซีย การกลายเป็นนายหน้าขายที่ดินของอดีตผู้อพยพพม่า การถูกกักตัวอยู่ในสนามบินที่เกาหลีใต้ การเลือกไม่ติดตามสามีไปอยู่ประเทศอินเดียและไม่กลับญี่ปุ่นของภรรยาชาวญี่ปุ่นหลังสามีจะหมดสัญญาทำงานในไทย การกลายเป็นและการสิ้นสุดการเป็นคนไร้บ้าน การปรับเปลี่ยนแก้ไขแบบการก่อสร้างเพื่อนเจ้าพระยาไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นเส้นตรงหรือวางแผนเอาไว้ก่อนหน้า การเคลื่อนย้ายและการกระทำเหล่านี้ล้วนเป็นทางเลือกที่ตัวแสดงค้นพบโดยไม่ได้เตรียมมาก่อน เป็นการหาหนทางจัดการกับความยุ่งยากที่มาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลง เป็นการสร้างทางเลือกและตอบสนองกับความเป็นไปได้ใหม่ๆ ที่น่าสนใจและน่าติดตาม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ประเสริฐ แรงกล้า. (2560). การเคลื่อนย้ายศึกษา: ระบบที่ซับซ้อน ความเป็นการเมือง และความเป็นไปได้. *รัฐศาสตร์สาร*, 38(3), 130–158.

ภาษาอังกฤษ

- Adey, P. (2010). *Mobility*. London: Routledge.
- Amit, V., & Knowles, C. (2017). Improvising and navigating mobilities: Tacking in everyday life. *Theory, Culture & Society*, 34(7–8), 165–179.
- Augé, M. (1995). *Non-places: Introduction to an anthropology of supermodernity*. London: Verso.
- Basu, P., & Coleman, S. (2008). Migrant worlds, material cultures. *Mobilities*, 3(3), 313–330.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Canguilhem, G. (2003). *La connaissance de la vie*. Paris: Vrin.
- Canzler, W., Kaufmann, V., & Kesselring, S. (2008). Tracing mobility: An introduction. In W. Canzler, V. Kaufmann, & S. Kesselring (Eds.), *Tracing mobilities: Towards a cosmopolitan perspective*. London: Routledge.
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Cresswell, T. (2006). *On the move: Mobility in the modern western world*. London: Routledge.
- Cresswell, T. (2010). Towards a politics of mobility. *Environment and Planning D: Society and Space*, 28(1), 17–31.
- Goethe, J. W. von. (1970). *Italian journey: (1786-1788)* (Wystan H. A. and Elizabeth M. Trans.). London: Penguin Books.
- Hannam, K., Sheller, Mi., & Urry, J. (2006). Editorial: Mobilities, immobilities and

- mooring. *Mobilities*, 1(1), 1–22.
- Kaufmann, V., Bergman, M. M., & Joye, D. (2004). Motility: Mobility as capital. *International Journal of Urban and Regional Research*, 28(4), 745–756.
- Sheller, M., & Urry, J. (2006). The new mobilities paradigm. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 38(2), 207–226.
- Simmel, G. (2011). *The philosophy of money* (David Frisby Trans. & Ed.). Abingdon: Routledge.
- Urry, J. (2000/2010). Mobile sociology. *The British Journal of Sociology*, 61(1), 347–366.
- Urry, J. (2007). *Mobilities*. Cambridge: Polity Press.
- Urry J. (2008). Moving on the mobility Turn. In W. Canzler, V. Kaufmann, & S. Kesselring (Eds.), *Tracing mobilities: Towards a cosmopolitan perspective*. London: Routledge.